

Výskum súčasných povestí na Slovensku – stále čakajúca výzva (?)

Research on contemporary legends in Slovakia – still a challenge (?)

DOI: 10.31577/EtnoRozpra.2025.32.1.02

Zuzana Panczová

Abstract

This article explores the genre of contemporary legends, which has gained traction in Slovak folklore studies since the turn of the millennium. Despite some efforts, research in this area has not yet evolved into a systematic framework. I describe the initial hopes associated with this research and look for possible causes of stagnation and prospects for the future. My starting points will be my own (already existing or planned) research attempts and the activities of my colleagues. The text highlights the growth of research in this genre within an international context, focusing not only on influential figures from Western Europe and the USA but also on the contributions of Central European scholars, notably Czech expert Petr Janeček. It revisits significant paradigmatic shifts and trends in verbal folklore studies in Slovak and international milieu. As a case study for further interdisciplinary exploration, I present a wartime rumour about a local ghost that was spread through both oral communication and media reports. Finally, I reflect on the possibilities for reviving interest in the study of modern verbal folklore, emphasising the importance of addressing the current unsatisfactory state of research.

Keywords

contemporary legend, rumor, modern folklore, International Society for Contemporary Legend Research, phosphorus man

Kľúčové slová

súčasná povesť, fáma, moderný folklór, International Society for Contemporary Legend Research, fosforový muž

Acknowledgment

Príspevok bol podporený z grantu APVV-20-0334: „Nie je to pravda, ale mohla by byť“: Konšpiračné teórie a hoaxy v modernom vývoji Slovenska v európskom kontexte.

Kontakt / Contact

Mgr. Zuzana Panczová, PhD., Ústav etnológie a sociálnej antropológie SAV, v. v. i.,
Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovenská republika,
e-mail: zuzana.panczova@savba.sk

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-7822-8118>

Ako citovať / How to cite

Panczová, Z. (2025). Výskum súčasných povestí na Slovensku – stále čakajúca výzva (?). *Etnologické rozpravy*, 32(1), 12-26. <https://doi.org/10.31577/EtnoRoz-pra.2025.32.1.02>

Úvod: Prečo súčasné povesti?

Motiváciou k tomuto textu sú spomienky na moje začiatky pôsobenia na Ústave etnológie SAV v roku 2001 v pozícii doktorandky pod vedením poprednej slovenskej odborníčky na slovesnú folkloristiku Hany Hlôškovej. Ešte počas môjho štúdia etnológie a histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ma zaujala oblasť súčasných povestí a fám. Priviedli ma k nej publikácie poľských a iných zahraničných autorov, ktoré som objavila počas študijného pobytu v Krakove. Už moja diplomová práca venovaná démonologickým povestiam sa vo svojom závere venovala fenoménu fám a súčasných povestí – naoko absurdným, šokujúcim, trápny alebo desivým príbehom, ktoré prostredníctvom naratívnej imaginácie kódovali úzkosti sociálnych skupín určitej doby. Okrem príbehov z každodenného života ich motívy zrkadlili aj politické a náboženské témy s konšpiračne ladenými zápletkami, ktoré ma neskôr posunuli k záujmu o špecifickú oblasť konšpiračných teórií.

Súčasnú povesti sú regulárnou odnožou povestí, t. j. príbehov, ktoré sa – na rozdiel od rozprávok či mýtov – odohrávajú v reálnom svete, snažia sa presvedčiť o svojej pravdivosti odkazovaním na reálnosť aktérov deja, na dôveryhodný zdroj (z toho pochádza pomenovanie tohto žánru ako FOAFTales, t. j. friend-of-a-friend-ales – príbeh, ktorý sa stal známemu môjho známeho). V literatúre sa stretneme aj s pojmom *rumor legends*, čo naznačuje úzke prepojenie súčasných povestí na kategóriu fám. Famy sú tvrdenia týkajúce sa aktuálnych udalostí, ktoré sa tvária vierohodne, no neobsahujú údaje, podľa ktorých by sa jednoznačne dala posúdiť ich pravdivosť (Allport, Postman, 1947: ix), alebo inými slovami neoverené správy či vysvetlenia rozšírené medzi ľuďmi týkajúce sa predmetu, udalosti alebo otázok verejného záujmu (Peterson, Gist, 1951: 159-167). Na rozdiel od tradičných povestí zachytávajúcich predindustriálne vidiecke prostredie dnešné povesti sa odohrávajú v súčasnosti a kulisu ich príbehu je zvyčajne mesto. Medzi už klasické motívy patria tajomní stopári miznúci z áut počas jazdy, príbehy o vraždiacich maniakoch číhajúcich na opustených parkoviskách,

o gangoch unášajúcich deti v obchodných domoch alebo obchodujúcich s ich orgánmi, o nebezpečných pavúkoch alebo hadoch v exotických rastlinách kúpených v obchodných reťazcoch, o ľudských telách uvarených v kotloch pivovarov alebo jedálenských zariadeniach, o nečakaných prísadách (prstoch, zuboch či potkanoch) v jedlách vydávaných v školských jedálňach alebo predajniach McDonalds, o žiletkách nastražených na toboغانoch, o infikovaných ihlách v sedadlách hromadnej dopravy alebo divadiel, o nadprirodzených mestských fantómoch, o trápnych historkách sexuálnej povahy a pod. V zbierkach získaných z rôznych končín sveta som v nich rozpoznávala verzie historiek, ktoré sme si rozprávali ako deti, adolescenti či ako dospelí ľudia, keď sme sa chceli „príjemne báť“, alebo ktoré mi boli povedomé z rôznych filmových a knižných trilerov. Čo bolo pre mňa ale osobitne zaujímavé, sužety v sebe niesli viac alebo menej zreteľné posolstvo, ktoré naznačovalo funkciu týchto príbehov v danej komunite; okrem ventilovania úzkostí z dospievania alebo rôznych nástrah, ktoré mohli číhať na ľudí v uliciach miest (na cestách, opustených parkoviskách, v obchodných domoch či na diskotékach), viaceré z nich vyjadrovali antisemitské, islamofóbne či širšie xenofóbne presvedčenia s konšpiračnou zápletkou. V prípade niektorých motívov sa jedná o moderné verzie veľmi starých povestí. Napríklad nedávna fáma o sieti podzemných pizzerií v USA, v ktorých členovia sprisahaných elít spojených s Demokratickou stranou získavajú krv z detských obetí (tzv. Pizzagate) sa nápadne podobá na obvinenia Židov z rituálnych vražd. Konšpiračné teórie o židovských rituálnych vraždách, ktorými Židia údajne získavali krv z detí alebo panien, už od staroveku podnecovali davy k protižidovským pogromom, objavili sa aj na prelome 19. a 20. storočia pri vzopätí moderného antisemitizmu vedúceho k holokaustu (viac o tejto téme uvádzam v Panczová, 2017: 72-79).

H. Hlôšková bola pri počiatkoch môjho záujmu o súčasné povesti nápomocná jednak ako skúsená naratívna folkloristka, ktorá sama priniesla prvú štúdiu venovanú tejto téme na Slovensku (Hlôšková, 2001), ale zároveň ako veľmi povzbudivá a chápacá kolegyňa. Vrhnuť sa do témy, ktorú som na univerzite neštudovala, bez metodologickej prípravy na výskum žánru vyskytujúceho sa u ťažko vystopovateľnej vzorky obyvateľstva v mestách a experimentovanie s analýzami začínajúceho internetového komunikačného priestoru bol pomerne stresujúci zážitok s neistým koncom.

Nasledujúci text má za cieľ jednak zosumarizovať koncepčné a vývojové míľniky štúdia súčasných povestí v zahraničí aj na Slovensku a zároveň uvažovať nad perspektívami jeho uplatnenia v rámci budúcich študijných a výskumných aktivít.

Výskum súčasných povestí v zahraničí

Aby sme si uvedomili, v čom boli súčasné povesti pre bežných absolventov folkloristiky konca 90. rokov minulého storočia výzvou, je treba si uvedomiť, že nepatrili do kurikula vtedajšej slovesnej folkloristiky. Folklor bol v čase svojho zrodu v 19. storočí silne spojený s konceptom „ľudovosti“ ako dôsledok dedičstva romantizmu a jeho pojmu „ľud“ (angl. „folk“, nem. „Volk“). Vyjadroval predstavu prirodzenej, modernizáciou neskazenej spoločnosti, ktorej éra zaniká spolu s modernizáciou a urbanizáciou (viac o tom aj Bendix, 1997). Odkazom na „zlatý vek“ mali byť práve tradované prvky ľudového umenia (folklore – vedomosti ľudu), ktoré malo niesť znaky idealizovanej „prirodzenej“ estetiky a vnútornej múdrosti. Tieto ideály silne rezonovali v nacionalistickom diskurze 19. storočia,

keďže folklórne prejavy mali v zmysle Herderovej filozofie najlepšie vystihovať podstatu „národného ducha“.¹

Medzi žánre považované za folklórne patrili predovšetkým ľudové piesne, rozprávky, mýty a povesti, ktoré sa usilovne zaznamenávali, porovnávali, kategorizovali a katalogizovali. V rozpore so snahou pripisovať folklór charakteristikám toho-ktorého národa sa však skúmané žánre čoraz zreteľnejšie javili byť regionálnymi verziami medzinárodne rozšírených naratívnych, prípadne piesňových foriem. Tie žili nielen vo vidieckom, ale aj v mestskom prostredí, na čo folkloristi začali intenzívnejšie upozorňovať od druhej polovice 20. storočia. Postupne teda silnie trend vymaniť sa z kánonu romantického nacionalizmu, ktorý pôvodne folkloristiku (podobne ako národopis) formoval.² Odborníci čoraz naliehavejšie otvárali nové paradigmatické a metodologické prístupy, čo znamenalo najmä otvorenosť voči novým žánrovým formám folklóru (ktoré je možné skúmať ako živé, nie reliktné časti kultúry) a voči výskumu v prostredí mestských a profesijných sociálnych skupín. Spolu s tým silnie vplyv iných vedných disciplín, pričom popri literárnej vede začína byť výrazný metodologický vplyv psychológie a sociológie.

Približne od 70. rokov sa z USA a západoeurópskych krajín sa výskum slovesného folklóru posúva ku žánrom spojeným s masovou kultúrou, resp. popkultúrou. Výraznú módnú vlnu predstavovali práve *urban legends*, mestské povesti (neskôr niektorí autori uprednostňovali termín *contemporary legends* – súčasné povesti). Tento žáner skutočne predstavuje most medzi folklórom a popkultúrou, keďže spája poetiku tradičných povestí, novinárskych senzácií, detektívok a filmových trilerov.

Výrazná vlna záujmu o „moderný“ folklór a folklór mesta v súvislosti s povestami sa v USA spájal s menom Richarda M. Dorsona, a to predovšetkým vďaka jeho publikácii *American Folklore* (1959). V britskom folkloristickom prostredí o niečo neskôr prebiehala živá diskusia na tému ústnej tradície v priemyselných oblastiach Anglicka (McKelvie, 1963). Medzi najznámejších autorov populárnych zbierok súčasných povestí dodnes patrí Jan Harold Brunvand (1982, 1984, 1986, 1989, 1993, 1994, 1999, 2004). Do výskumu fám a súčasných povestí sa zapojili aj odborníci z iných oblastí, napríklad sociológ Gary Alan Fine (1985, 1992 a iné) alebo odborník na strategický marketing a brand manažment Jean-Noël Kapferer (1987). Príkladom interdisciplinárne orientovaných sociologických prístupov môže byť aj francúzska sociológia imaginácie (zakladateľmi sú Edgar Morin a Gilbert Durand). Skúmala vplyv obrazov a symbolov na úrovni každodenného života, v politike, vede, náboženstve, histórii či literatúre, pričom v súvislosti s obrazmi „druhého“ považovala fámy a súčasné povesti za významný predmet svojho bádania (Tacussel, Renard, 2004: 100-101). Znáмым príkladom sociologickej analýzy xenofóbneho, resp. antisemitského kontextu fám a z nich tvorených súčasných povestí boli výskumy tímu francúzskych sociológov okolo Edgara Morina uverejnené pod názvom *La Rumeur d'Orléans* (Morin, 1982).

¹ Herder v tomto smere vnímal osobitnú úlohu ľudovej piesne (Forster, 2019; Irmscher, 2021).

² V rôznych krajinách s rôznou intenzitou a možno z nie úplne identických dôvodov. Okrem snahy o exaktnosť v spoločenských vedách sa folkloristika (resp. národopis ako zastrešujúca disciplína) v Nemecku a aj niektorých iných krajinách zdiskreditovala kvôli jej protagonistom pracujúcim v službách nacistickej ideológie v medzivojnovom období a počas druhej svetovej vojny (Bendix, 1997).

„Zlatým vekom“³ štúdia mestských, resp. súčasných povestí sa stávajú 70. a 80. roky 20. storočia. Sympóziu amerických folkloristov zo začiatku 70. rokov, na ktorom sa okrem iných zúčastnil i Alan Dundes, Linda Dégh a Jan H. Brunvand, inšpirovalo k pravidelným stretnutiam odborníkov v Európe. Britský folklorista Paul Smith zorganizoval v sheffieldskom univerzitnom Centre pre kultúru a jazyk [Centre for Culture and Language] konferenciu, ktorá započala tradíciu pravidelných podujatí pod názvom „Perspectives on Contemporary Legend“, a tá trvá dodnes. Sheffield sa v roku 1988 stal sídlom novovzniknutej Medzinárodnej spoločnosti pre výskum súčasných povestí [International Society for Contemporary Legend Research – ISCLR], ktorá združuje expertov na súčasné povesti a im príbuzné žánre. Okrem už spomínaných osobností patrí k tejto zakladateľskej generácii Gillian Bennett, Patricia Turner, Sandy Hobbs, Vèronique Champion-Vincent a iní. Pravidelné stretnutia členov spoločnosti a ďalších nadšencov pre výskum súčasných povestí a im príbuzných žánrov sú živé i dnes. Stále sú jedinečným fórom pre diskusiu o súčasných podobách výskumu naratívov, ako aj nových formách folklóru a súčasných trendoch výskumných metód.⁴

International Society for Contemporary Legend Research

The Website for the International Society for Contemporary Legend Research

Society • Meetings • Prizes • Publications • Connect • News

I just heard the weirdest thing...

Contemporary ("urban") legends are one of the most pervasive forms of folklore in active circulation, but they are far from a modern phenomenon. The same processes of using narrative to communicate and negotiate anomalous experiences can be traced back thousands of years. Contemporary legends are contemporary to the teller and audience, not solely to the scholar. And what had been thought of as purely local narratives were found to exist in multiple manifestations throughout the world.

Obr. 1

Webová stránka spoločnosti International Society for Contemporary Legend Research

Zdroj: ISCLR, b. d.

V príspevkoch publikovaných v časopise *Contemporary Legend*, ktoré je publikačným médiom ISCLR, možno nájsť informácie o aktuálnych témach odborníkov v tejto oblasti. Zaujímavým príkladom môže byť tematické číslo venované slovesnému folklóru, ktorý reflektoval tému pandémie COVID-19 prostredníctvom súčasných povestí, fám, konšpiračných teórií aj humoru (Indiana University, b. d.).

³ Zároveň sa v tomto období zvyšuje záujem o povesti ako také – G. Bennett napríklad uvádza, že kým na 1. stretnutí ISFNR (International Society for Folk Narrative Research) v roku 1959 sa povestiami zaoberalo len 5 z 59 príspevkov, na 5. zasadnutí v roku 1984 to bolo už 48 % (Bennett, 1989: 289).

⁴ Webová stránka spoločnosti poskytuje prehľadné informácie o konferenciách, časopise, podmienkach členstva a podobne (pozri ISCLR, b. d.).

V prípade strednej a východnej Európy Železná opona predstavovala istú polopriepustnú bariéru, ktorá brzdila slobodnú výmenu poznatkov medzi vedcami sovietskej sféry vplyvu a zvyškom planéty. Možno i to sa podpísalo pod skutočnosť, že v slovesnej folkloristike, ktorú som zažila koncom 20. storočia na Katedre etnológie v Bratislave, stále dominovali skôr teoretické koncepty z domácej, stredoeurópskej alebo širšej tradície z krajín niekdajšieho sovietskeho bloku. Tému súčasných povestí a s nimi spojeným žánrom fám sa spomedzi vedcov v strednej a východnej Európe začínajú intenzívnejšie venovať poľskí folkloristi (aj vďaka starším výskumom príbuzných tém zo 60. rokov – napr. Ligęza, 1966; Simonides, 1969, 1972, 1989, 1991), pričom Dionizjusz Czubala napísal prvú syntetickú prácu o súčasných povestiach (legendy miejskie) rozšírených v Poľsku (Czubala, 1993). Z českých folkloristov sa rozprávaniam vo veľkomeste venovala napríklad Marta Šrámková (1988, 2002), žánru „domnienok“ vo svojom návrhu morfolologickej analýzy Bohuslav Beneš (1987) a samotným fámam a klebetám sčasti aj Bohuslav Šalanda (1990). O popularizáciu tohto žánru u odbornej i laickej verejnosti v strednej Európe sa významne pričínal napríklad Rolf Wilhelm Brednich (1990, 1991, 1994, 2002). V súčasnosti patria k najznámejším titulom zbierky Petra Janečka (2006, 2007, 2008, 2009, 2020) vydané ako knižná séria pod hlavným titulom *Černá sanitka*.

Výskum súčasných povestí na Slovensku

Prvé zmienky o súčasných povestiach nájdeme už v prácach z konca 80. rokov. Hana Hlôšková vo svojom príspevku z roku 1987 okrem samotného výskumu súčasných povestí upozornila aj na potrebu výskumu tzv. „mýtov modernej doby“, ktoré podľa nej vyžadujú aj psychologické, historické a politologické znalosti (Hlôšková, 1987: 69, 72). Na prelome miléníí nájdeme zmienky o výskume fám a súčasných povestí v niekoľkých ďalších príspevkoch (Galiová, 2003a, 2003 b; Hlôšková, 2001; Panczová, 2005; Vanovičová, 2005), tie sa však nepretavili do systematickejších výskumov, a teda ani do vytvorenia obsiahlejších zbierok povestí. Na jednej strane možno súhlasiť s názorom H. Hlôškovej, že značný časový posun výskumného záujmu súvisí o. i. s efemérnosťou ich trvania v individuálnej pamäti (Hlôšková, 2001: 175), čo nepochybne sťažuje ich výskum. Niektoré motívy si rozprávajú zvyčajne len deti alebo adolescenti. Zároveň je potrebné brať do úvahy konzervativizmus slovenskej folkloristiky, spôsobenej nepochybne aj obmedzenými kontaktmi so západnou vedou v období socializmu.

Po zmene režimu v 90. rokoch 20. storočia prenikali informácie o súčasných povestiach do slovenského jazykového priestoru prostredníctvom novinárskej publicistiky, teda prevažne z prekladov zahraničných informačných zdrojov. Aj to je dôvod, prečo sa u nás udomácňuje nepresné, kalkové pomenovanie „urbánna legenda“ alebo aj „mestský mýtus“ (Hlôšková, 2001: 175). Populárne zdroje na internete i v iných médiách tieto pojmy spájali s ďalšími typmi hromadne sa šíriacich internetových fám, čo znásobilo chaotické používanie týchto pojmov.

Záujem novinárov o súčasné povesti pramenil z aktuálnosti naratívov, ktoré podobne ako novinové senzácie šíria „príbehy, ktoré sú príliš dobré na to, aby boli pravdou“⁵.

⁵ „Too good to be true“ – známa charakteristika súčasných povestí pochádzajúca od J. H. Brunvanda (1999).

Na rozdiel od Čiech, kde sa vďaka zánietenosti Petra Janečka podarilo túto tému výrazne spopularizovať formou knižných zbierok,⁶ sa na Slovensku tento výskum nedočkal významnejšieho mediálneho zviditeľnenia.

Počas mojich výskumov som na Slovensku narazila na lokálne varianty rôznych medzinárodne rozšírených motívov súčasných povestí: miznúcu stopárku, uvarené kuchárky v závodnej jedálni, zjedenú babičku, čiernu sanitku (prípadne žltú či bielu dodávku) unášajúcu deti, kanibalistické príbehy „špecialita šéfkuchára“, zabudnutý kufrík vraždiaceho maniaka a pod. (Panczová, 2003; Panczová, 2005 a i.). Výskum priniesol zaujímavé poznatky z hľadiska historického vývoja týchto motívov. Niektoré z nich siahajú ešte do obdobia staroveku – okrem príbehov o rituálnych vraždách sú to napríklad príbehy o omylom zjedených ľudských pozostatkoch, miznúcí stopári patria zas ku klasickým povestovým postavám o miznúcich pocestných, ktorí prorokovali vojnu, epidémiu a podobne. Počas svojho vývoja povestové látky pružne reagovali na aktuálne obavy a politicko-spoločenskú situáciu príslušnej doby, najmä na rôzne druhy paník – satanistická panika v 70. a 80. rokoch 20. storočia (Ellis, 2000), panika z nakazenia vírusom HIV (motív „Vitaj v klube AIDS“, viď napr. Fine, 1987), panika z útokov islamistov po roku 2001, ako aj panika vyvolaná migračnou krízou po roku 2015 (revitalizácia povestí o čiernych dodávkach,⁷ rôzne lokálne verzie motívu „vdáčný terorista“⁸ a pod.). Prehľad aktuálnych motívov je okrem rôznych knižných syntéz dostupný aj prostredníctvom špecializovaných webových stránok, spomedzi ktorých už dlhé roku patrí medzi najstaršie, najkomplexnejšie a najodbornejšie platforma *Snopes* (Snopes Media Group Inc., 1995-2025).

O výskum tohto žánru prejavili neskôr študenti záujem len ojedinele. Možno spomenúť práce Lucie Ditmarovej a Kataríny Rabatinovej, ktoré priniesli zaujímavý materiál zo slovenského mestského prostredia (Ditmarová, 2016; Rabatinová, 2012, 2015). Nízky počet záujemcov o (moderný) slovesný folklór môže mať viacero príčin, či už obmedzené personálne kapacity na katedrách, nedostatok medzinárodne aktívnych naratívnych folkloristov, ako aj nízky počet záujemcov o štúdium etnológie a folkloristiky vo všeobecnosti.

Súčasnosť pritom prináša mnohé zaujímavé povestové látky, ktoré reflektujú aktuálnu narativitu napojenú na internetové prostredie. Sociálne siete sa stávajú významným kanálom pre šírenie medzinárodných motívov detského naratívneho folklóru. Populárny cyklus o Bloody Mary (Krvavej Mary) je typickým príkladom repertoáru súčasných mladších adolescentov, kde sa spájajú démonologické rozprávania s ritualizovanými praktickami. Démonickú bytosť možno privolať určitým rituálom, na čo údajne – ako hovo-

⁶ Okrem už zmienenej populárno-náučnej knižnej série boli Janečkove zbierky povestí inšpiráciou aj pre rovnomennú spoločenskú hru, rozhlasové vysielenie a televízny seriál

⁷ Fám evokovali súčasnú povesť o dodávkach unášajúcich deti, jedna z verzií šírených aj na slovenských sociálnych sieťach odkazovala na údajný incident v meste Krnov. Téma sa venovala aj miestna tlač (Mathiasová, 2015).

⁸ Fám o údajnom teroristovi, ktorý z vďaky, že mu niekto vrátil stratenú peňaženku, dotyčného varoval pred teroristickým útokom, kolovali v USA a iných krajinách po útoku na Svetové obchodné centrum ešte dlhé roky. V súvislosti s migračnou krízou v Európe v roku 2015 sa popularita tejto fámy zdvihla opäť, tentokrát v strednej Európe. Príbeh je často situovaný vo väčších mestách počas vianočných trhov. Informácia o tejto fáme sa objavila aj v tlači – Šnidl (2017). Pozri aj Fine, Ellis, 2010.

rí povest' – doplatili viaceré deti životom. Deti sa následne pokúšajú napodobniť rituál uvedený v príbehu. Aj v niektorých tradičných detských hrách boli prítomné hororové motívy komunikácie s démonickými bytosťami, príkladom môže byť hra známa ako Na krvavé koleno (Schier-Oberdorfer, 1985). Príbehy a rituály spojené s Bloody Mary som zaznamenala aj u školákov na Slovensku, podrobnejšie sa však tejto téme venoval Petr Janeček (2014).

Iným príkladom moderných detských démonologických povestí je cyklus spojený s postavou Slendermana, ktorý je známy aj na Slovensku vďaka sociálnym sieťam aj rovnomennému filmu z roku 2018 režiséra Sylvaina Whitea. Postava Slendermana pôvodne vznikla na internetovom fóre s názvom Something Awful v roku 2009 v rámci súťaže digitálnych znázornení paranormálnych javov. Obrázok vyziabnutej vysokej tajomnej postavy sa stal virálnym a spôsobil vznik príbehu o nadprirodzenej postave unášajúcej a vraždiacej deti, ktorý viedol dokonca k reálnym násilným činom. Slenderman ako „digitálna povest'“ je ukážkou folklóru vznikajúceho v prostredí internetovej komunikácie, odkiaľ sa rozšírila do ústneho repertoáru detí a do masovej kultúry (Peck, 2015, 2023).

Fosforák – príklad strateného mestského fantóma

Príbehy o nepolapiteľných tajomných mestských fantómoch, ktorí desia obyvateľov miest svojím nezvyčajným výzorom a správaním, poznáme aj z dávnejších rokov. V susednom Česku získal popularitu napríklad Pérák – český variant groteskného mestského fantóma prepadávajúceho obyvateľov miest. Jeho atribútom boli pružiny na topánkach, ktoré mu umožňovali znenazdania sa objaviť a zmiznúť. Postava Péráka nápadne pripomína príbehy o Spring-heeled Jackovi koreniacimi vo viktoriánskom Anglicku, ktoré inšpirovali vznik príbuzných naratívov vo viacerých európskych krajinách. V kontexte obdobia Protektorátu v Čechách sa stal Pérák dokonca hrdinom protinacistického odboja, následne aj obľúbenou komiksovou postavou (bližšie o tom Janeček, 2017, 2022; Pulec, 1965).

Zatiaľ čo Pérák bol vďaka intenzívnemu výskumu Petra Janečka či Miloša Pulca podrobne zdokumentovaným fenoménom, v slovenských archívnych novinových článkoch z obdobia druhej svetovej vojny sa ukrýva motív, ktorý ešte, dúfajme, čaká na podobnú analýzu. Mám na mysli motív „fosforových mužov“ – postáv nosiacich pod kabátom odev so žiariacou fosforovou kostrou, ktoré prepadávali zvyčajne ženy na opustených uliciach nočných miest. Aj „fosforáci“ patrili k širšej európskej skupine príbehov, ktorá sa šírila z bližšie nezisteného dôvodu. Objavila sa počas druhej svetovej vojny a usudzuje sa, že k jej vzniku prispela dobová atmosféra, keď kvôli leteckému bombardovaniu Spojencov platil v mestách zákaz nočného osvetlenia a vychádzania. Tlačový orgán Hlinkovej gardy *Gardista* priniesol v roku 1943 satirickú informáciu o „fosforovom mužovi“ pohybujúcom sa na území Bratislavy, ktorá zdôrazňuje nedôveryhodnosť tejto senzácie a snaží sa nájsť racionálne vysvetlenie jej vzniku:

Len tak mimochodom o výplode bujnej bratislavskej fantázie – o fosforovej oblude.

Aby sme začali od Adama, Bratislava mala v posledných časoch senzáciu – fosforového človeka. Veru, Bože! V rozličných hrôzach tejto svetovej vojny, ktoré – vďaka Bohu – nepostihly nás dosiaľ, domnelá existencia tohto človeka napĺňala Bratislavčanov istým sebavedomím, že aj my tu máme niečo, čoho sa načím báť,

čo chodí po bratislavských uliciach a o čom — to vari bolo najdôležitejšie! — možno hovoriť do nekonečna. Fosforové bomby? Daj sa mi svete! Ale fosforový človek, to už hej, to je niečo, čo nemajú ani Angličania.

Podľa jedných išlo o praobyčajného lupiča, ktorý sa špecializoval na kabelky a náramky osamelých dám, kým podľa iných zas mal to byť nejaký skrachovaný partizán, ktorý zamrzol v Bratislave. V nedostatku finančných prostriedkov bol nútený chodiť po odlahlých uličkách Bratislavy a takýmto nie priam dôstojným spôsobom zarábať si na živobytie. Našli sa aj takí, ktorí sa s ním stretli. Nejaká dáma na Raneyssovej ulici,⁹ keď jej odhalil svoje fosforové rebrá, na mieste zamdlela. No najlepšie je, že meno tejto dámy dosiaľ nikto nevie — ani polícia. Našli sa však aj duchaprítomní ľudia. Nejaký figliar, keď ho ktosi idúceho zpod viechy chytil za plece, chladnokrvne mu odsekol: „Nemusíte sa ustávať. Viem, že pod kabátom máte fosforovú kostru.“ To vraj patričného tak skonfundovalo, že sa stratil ako smrad. Je síce možné, že to bol len známy nášho figliara a že mu chcel robiť cestou zpod viechy iba spoločníka, no po takomto čudnom privítaní stratil proste reč a niekde na rohu ulice potom dlho do noci uvažoval, či už aj ten stratil rozum. Nuž ale... Čo sa dá v takýchto prípadoch robiť? Je vojna a vo vojne ľudia rozum ľahko strácajú... Našli sa aj vynaliezavci, ktorí fosforového človeka „aplikovali“ na svoj prípad. Takýto prípad mal sa stať na Drevenej ulici. Istý pán — nomina sunt odiosa — tiež cestou zpod viechy zamiešal sa do akejsi pouličnej pračky, ku akým dochádzalo aj za mierových čias, keď o fosforovom človekovi nebolo ešte ani chýru-slychu. Vyšiel z toho s niekoľkými zauchmi, kopance a škrabance ani nespomínajúc. Ďalšiu porciu bol by dostal doma, ale tu si spomenul na fosforového človeka a — situácia bola zachránená. „Vyššia inštancia“ pred touto znamenitou výhovorkou musela kapitulovať. Ba, ako vieme, patričný stal sa dokonca martýrom. Jeho polovička vláčila a ukazovala ho po kaviarňach ako medveďa...

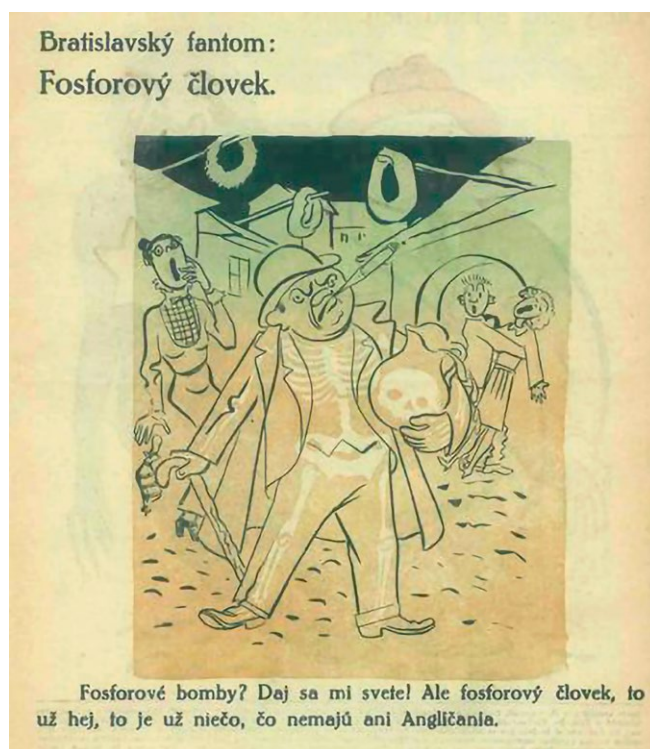
Boli by sme však neúplní a nespravodliví, keby sme nedodali, že fosforová príšera mala aj svoje dobré stránky. Po zatemnení v uliciach Bratislavy v poslednom čase túlalo sa rozhodne menej ľudí, najmä ženského pohlavia. Vznikla z toho hotová hystéria, ktorá držala Bratislavu v napätí. Na jednej strane vzbudzovala strach, ale na druhej aj bojovnosť, takže fosforovej oblude nakoniec už hrozilo vážne nebezpečenstvo, najmä so strany našich vysokoškolákov, ktorí sa do veci vložili s celou svojou mladistvou výbojnosťou a začali už organizovať aj výpravy do podozrivých častí mesta. Iste by to bol niekto škarade odniesol, pretože kto má palicu v ruke, ten si už nejaké strašidlo nájde (naše porekadlo: „Keď chceme niekoho biť, palica sa nájde“ v obrátenom smysle), ale polícia takýto vývin udalostí predišla a tajomstvo fosforového človeka rozlúštila.

Stalo sa toto:

V Petržalke dievčatá túlaly sa dlho do noci. Ustarostených otcov to veľmi škrelo, preto dali hlavy dohromady a vymysleli si takéto fosforové strašidlo. Ktorýsi z nich sa natrel fosforom a poriadne ich postrašil. Petržalské dievčatá prestaly sa túlať, ale fosforový výmysel dostal sa akosi do Bratislavy a tu, rozrastajúc sa do

⁹ Dnešná Bezručova ulica (pozn. autorky).

hysterických rozmerov, žil ďalej vie v odľahlých tmavých uličkách lež v hlavách ľudí s bujnou fantáziou... (Len tak mimochodom, 1943: 3)

Obr. 2

Fosforový človek. Karikatúra uverejnená v satirickom časopise *Kocúr* (1. decembra 1943) v nadväznosti na článok „Len tak mimochodom“ v časopise *Gardista* z 18. novembra 1943.

Zdroj: Bratislavský fantom, 1943: 275

Príbehy o bratislavskom mestskom fantómovi priamo od pamätníka zaznamenal aj P. Janeček, ktorý upozorňuje, že tento motív sa zo Slovenska rozšíril na Moravu a do Čiech (Janeček, 2022: 37-38).

O rok neskôr sa v *Gardistovi* stretneme s ďalším článkom o „fosforovom mužovi“. Dej sa odohráva tentokrát v Nitre, a na rozdiel od nejasnej identity bratislavského fantóma, tunajší prípad prináša jednoznačné rozuzlenie v podobe odhaleného aktéra lúpežného prepadnutia:

„Fosforový muž“ v Nitre dostrašil.

V týchto dňoch v nočných hodinách, zabúchal ktosi na oblok majiteľa mlyna Šuchalu v Nitre. Šuchala sa zobudil a príduc k oknu, pýtal sa, kto je to a čo si žiada. Neznámy sa veľkodušne predstavil, že je „fosforovým mužom“ a vyzval majiteľa, aby v istý deň, na označenom mieste uložil 10 000 ks. V opačnom prípade – hovoril „fosforový muž“ – bude zničený nielen mlynár, ale aj celá jeho rodina. Šuchala počúval hlúpe reči neznámeho len zato, aby po hlase poznal vydierača. Ale nedohádal sa. Keď už toho bolo veľa, vyzval ho, aby zmizol. Neznámy tak aj urobil, no neskôr sa vrátil zasa. Mlynár s tým však počítal a pustil naň psov. Tu sa predsta-

vil „fosforovv muž“ vo svojej sile. Vytiahol revolver a začal strieľať. Majiteľ mlvna sa však nedal odstrašiť, vyšiel von a drúkom napadol votrelca, vážne ho zraniac na ruke. No podarilo sa mu aj tak ujsť. Na druhý deň oznámil prípad žandárom, ktorí po krátkom stopovaní zistili fosforového muža v osobe Turbu z Molnoša. S retiazkami na rukách viedli ho Nitrou do väznice Štátneho zastupiteľstva. Pravdepodobne bude mať na svedomí viac takýchto výčinov, keďže históry s „fosforovými mužmi“ nadobúdaly aj v tomto kraji značného a nebezpečného rozsahu. (Fosforový muž v Nitre dostrašil, 1944: 5)

Lúpežné prepadnutie sa zjavne dialo v kontexte predošlého šírenia príbehov o fosforových mužoch, pričom zlodej využil túto paniku na zastrašenie svojej obete. Svedčí o tom aj posledná veta naznačujúca, že podobné „históry“ boli aj v tomto kraji populárne.

Na udalosti v Nitre si spomína aj pamätník, ktorý bol v čase opisovanej aféry dolapenia tamajšieho „fosforového muža“ 8- až 10-ročným dieťaťom.

Postava „fosforového muža“ sa vyskytovala aj v Nitre, kde som sa narodil a v čase jeho účinkovania som mal 8-10 rokov. Pamätám si, že v tomto období bolo bežné, že sa ľudia medzi sebou informovali, kde zas úradoval tento fantóm. Častým terčom jeho akcií boli ženy pracujúce v tabakovej továrni, ktoré končili smenu o 22. hodine. Aby sa mohli vrátiť do mesta – lebo tabakáreň bola pod Zoborom – museli prejsť cez Sihoť, starobylý park, ktorý poskytoval nášmu „hrdinovi“ dostatok skrýš a možností. Koniec vyčíňaniu tohto individua urobil starý pán mlynár... V tej dobe prekvital čierny obchod s múkou a pán mlynár pokladal nočného hosta za „zákazníka“ a išiel mu otvoriť. Keď mlynár videl svietiacu ľudskú kostru mieriacu na neho revolverom pýtajúc peniaze, palicou, ktorou sa podopieral, mu vyrazil zbraň a zatvoril ťažké dvere. „Fosforák“ údajne do tých dverí niekoľkokrát vystrelil, ale neuspel. Osudným pre útočníka sa stala tá veta, ktorou si pýtal peniaze. Pán mlynár si pri policajnom výsluchu spomenul, že ten istý hlas sa podobal na hlas istého „T“ a o tom už ďalej ste sa dozvedeli z policajných dokumentov. (Záznam z roku 2023, 90-ročný informátor.)

Zdá sa, že prostredie zatemnených miest počas vojny poskytovalo vhodné zázemie pre vznik príbehov o tajomných fantómoch. Tieto príbehy mohli plniť, pochopiteľne, aj funkciu výstrahy pred nebezpečnými prechádzkami tmavými uličkami, no zároveň, ako sme videli vyššie, mohli poskytovať príhodnú inšpiráciu pre kriminálnikov. Významná expertka na výskum povestí maďarského pôvodu pôsobiaca v USA Linda Dégh sa zaoberala tzv. *ostenziou povesti*, keď sa príbeh stane modelom pre reálne konanie ľudí. Ostenziu dokonca považuje za jednu z foriem života povesti. V súvislosti s „kriminálnou ostenziou“ súčasných povestí skúmala vplyv naratívov na známe aféry v USA – napríklad dlho šírená detská fáma o zlých ľuďoch rozdávajúcich otrávené cukríky deťom počas Halloweenu sa jedného dňa roku 1982 stala zrazu skutočnosťou. Podobne príbehy o nebezpečenstvách číhajúcich pri pití z plechoviek Pepsi či Coca Coly zrazu našli svoj reálny odraz v prípade z roku 1993, keď bola v jednej z plechoviek objavená ihla (Dégh, 2001: 429-430). Žiaľ, viaceré príklady naplnenia folklórnych motívov majú tragický charakter (Ellis, 1989).

Príklad bratislavských a nitrianskych „Fosforákov“ môže byť tiež prejavom kriminálnej ostenzie povestového príbehu. Zasluhoval by si podrobnejší výskum, ktorý azda osvetlí pôvod a funkcie tohto motívu. Téma ostenzie povestí môže byť napríklad inšpiráciou aj

pre širšie zameraný výskum potenciálneho vplyvu naratívnych fikcií v rôznych podobách na prejavy násilia. Okrem príbehov šírených ústne, prostredníctvom kníh alebo filmov sa príbehy podnecujúce násilie dnes môžu šíriť predovšetkým prostredníctvom internetových sociálnych sietí či počítačových hier.

Záverečná úvaha

Príčiny nízkeho záujmu mladých ľudí o (slovesnú) folkloristiku sú rôzne a často komplexné. Tu je niekoľko faktorov, ktoré zdanlivo môžu vysvetľovať tento jav, no paradoxne by mohli byť, naopak, práve zdrojom záujmu. Mňa osobne do tohto štúdia vtiahol žáner súčasných povestí a s nimi úzko spojená problematika konšpiračných teórií. Pri uvedomení si významu naratívov na formovanie verejnej mienky, na šírenie ideologických (politických, náboženských a pod.) presvedčení, resp. na utváranie postojov voči iným sociálnym skupinám je, podľa môjho názoru, popri iných spoločenskovedných prístupoch nezanedbateľný aj prínos folkloristického prístupu. Ten poukazuje na určité zákonitosti spontánneho šírenia naratívov v súlade s princípmi tradovania a variovania motívov a dejových štruktúr.

Ak folklór a tradičné kultúrne dedičstvo nie sú súčasťou školských osnov, alebo ak nie sú dostatočne prístupné mladým ľuďom, môže to viesť k tomu, že si nie sú vedomí bohatstva tejto tradície. Mnohí mladí ľudia môžu byť v tomto smere jednoducho neinformovaní alebo nevedia, ako sa k folklóru dostať. Ľudia dnes žijú v dobe digitálnych technológií, sociálnych médií a globalizácie. To znamená, že sa častejšie zaujímajú o moderné kultúrne fenomény a zábavu, ako je populárna hudba, filmy či videohry, ktoré sú pre nich okamžite dostupné a atraktívne. Na druhej strane, túžba ľudí po spontánnej zábave a spontánnom „self-made“ neprofesionálnom umeleckom zážitku je primárnym zdrojom toho, čo nazývame folklór. Folkloristika je práve tou disciplínou, ktorá ide k jadru spontánnej, neprofesionálnej kreativity. Tá je prítomná v offline aj online svete, a svet moderných médií ponúka neustále nové výskumné možnosti nadviazať na poznatky z „klasických“ výskumov.

Je potrebné poukazovať na novú interpretáciu folklóru. Folklór môže byť vnímaný ako niečo staré, neaktuálne, ako „fosília, ktorá sa bráni smrti“, ¹⁰ čo sa nemusí vždy dať ľahko aplikovať na moderný život. Pri poctivej reflexii folklórnych javov je však jasné, že vždy boli a budú súčasťou každodenného života. V prípade naratívnej folkloristiky je fascinujúce sledovať jednak neustály „hlad“ po príbehoch, ktoré nemusia byť nevyhnutne pravdivé z hľadiska faktov, ale sú pravdivé z hľadiska emócií a presvedčení, ktoré šíria. Podobne ako v minulosti, ľudia i dnes čelia mnohým výzvam pri formovaní vlastnej identity. Práve naratívy bývajú nástrojom symbolického vyjadrenia kolektívne zdieľaných emócií – úzkostí, nádejí, frustrácií – ako aj nástrojom formovania skupinovej identity a jej hodnotového systému prostredníctvom identifikácie sa s príslušnými hrdinami a/alebo antihrdinami.

Impulzom by mohlo byť napríklad intenzívnejšie zapojenie študentov do medzinárodných spoločností typu International Society for Contemporary Legend Research a International Society for Folk Narrative Research, ktoré ponúkajú možnosť podeliť sa o poznatky o aktuálnych témach a metódach folkloristického výskumu a potenciál projektového sieťovania sa s expertami.

¹⁰ Výrok Charlesa Francisa Pottera, citovaný Mariou Leach (1949: 401).

Referencie

- Allport, G., Postman, L. (1947). *The Psychology of Rumor*. New York: Henry Holt.
- Bendix, R. (1997). *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies*. Wisconsin, London: The University of Wisconsin Press.
- Beneš, B. (1987). Žánrová problematika lidového vyprávění (návrh morfologické analýzy nepohádkové prózy). *Národopisné informácie*, 2, 5-24.
- Bennett, G. (1989). „Belief Stories“: The Forgotten Genre. *Western Folklore*, 48(October), 289-311.
- Bratislavský fantom. (1. 12. 1943). Kocúr, 23, 265-276. Získané 21. 2. 2025, z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/80149/view>
- Brednich, R. W. (1990). *Die Spinne in der Yucca-Palme. Sagenhafte Geschichten von heute*. München: Beck.
- Brednich, R. W. (1991). *Die Maus im Jumbo-Jet. Neue Sagenhafte Geschichten von heute*. München: Beck.
- Brednich, R. W. (1994). *Sagenhafte Geschichten von heute*. München: Beck.
- Brednich, R. W. (2002). Where they originated... Some Contemporary Legends And Their Literary Origins. In M. Kõiva, A. Kuperjanov (Eds.), *Folklore. Electronic Journal of Folklore* vol. 20 (s. 7-16). Tartu: Folk Belief and Media Group of Estonian Literary Museum. <http://dx.doi.org/10.7592/FEJF2002.20.legends>
- Brunvand, J. H. (1982). *The Vanishing Hitchhiker. American Urban Legends & Their Meanings*. New York, London: W. W. Norton & Company.
- Brunvand, J. H. (1984). *The Choking Doberman: And Other „New“ Urban Legends*. New York, London: Norton.
- Brunvand, J. H. (1986). *The Mexican Pet – More „New“ Urban Legends And Some Old Favorites*. New York, London: Norton.
- Brunvand, J. H. (1989). *Curses! Broiled Again!* New York, London: Norton.
- Brunvand, J. H. (1993). *The Baby Train And Other Lusty Urban Legends*. New York, London: Norton.
- Brunvand, J. H. (1994). *The Big Book of Urban Legends*. New York: Paradox Press.
- Brunvand, J. H. (1999). *Too Good To Be True*. New York, London: Norton.
- Brunvand, J. H. (2004). *Be Afraid, Be Very Afraid: The Book of Scary Urban Legends*. New York, London: Norton.
- Czubala, D. (1993). *Współczesne legendy miejskie*. Katowice: Uniwersitet Śląski.
- Dégh, L. (2001). *Legend and Belief. Dialectics of a Folklore Genre*. Bloomington, Indiana: Indiana University Press.
- Ditmarová, L. (2016). „To nie je nejaká fáma, to je krutá realita.“ Súčasné povesti a fámy z prostredia OZ Proti prúdu. *Slovenský národopis*, 64(3), 327-344.
- Dorson, R. M. (1959). *American Folklore*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ellis, B. (1989). Death by folklore: Ostension, contemporary legend, and murder. *Western Folklore*, 48, 201-220.
- Ellis, B. (2000). *Raising the Devil: Satanism, New Religions, and the Media*. Lexington, KY: University Press of Kentucky.
- Fine, G. A. (1985). Rumors and Gossiping. In T. van Dijk (Ed.), *Handbook of Discourse Analysis, Vol. 3. Discourse and Dialogue* (s. 223-237). London: Academic Press.
- Fine, G. A. (1987). Welcome to the World of AIDS: Fantasies of Female Revenge. *Western Folklore*, 46(3), 192-197. <https://doi.org/10.2307/1499525>

- Fine, G. A. (1992). *Manufacturing Tales. Sex and Money in Contemporary Legends*. Knoxville: The University of Tennessee Press.
- Fine, G. A., Ellis, B. (2010). *The global grapevine: Why rumors of terrorism, immigration, and trade matter*. New York: Oxford University Press.
- Forster, M. (2019). Johann Gottfried von Herder. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2019 Edition)*. Stanford: Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2019/entries/herder/>
- „Fosforový muž’ v Nitre dostrašil. (14. 1. 1944). *Gardista*, 6(10), 5. Získané 21. 2. 2025, z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/43268/view>
- Galiová, Z. (2003a). Súčasné povesti a fámy – možnosti výskumu v rámci internetovej komunikácie. *Etnologické rozpravy*, 10(2), 81-93.
- Galiová, Z. (2003 b). Difficulties with the Genre Classification of „New Genres: Contemporary Legends and Rumours in Slovak Folk Prose. In Z. Profantová (Ed.), *Traditional Culture As a Part of the Cultural Heritage of Europe* (s. 101-106). Bratislava: Institute of Ethnology of Slovak Academy of Sciences.
- Hlôšková, H. (1987). K problematike poetiky povesti. *Národopisné informácie*, 2, 67-74.
- Hlôšková, H. (2001). Moderné povesti – k doterajším výsledkom ich štúdia v zahraničnej folkloristike. *Slovenský národopis*, 49(2), 174-184.
- Indiana University. (b. d.). *Contemporary Legend*. IU Libraries Journals. Získané 21. 2. 2025, z <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/cl/issue/archive>
- International Society for Contemporary Legend Research [ISCLR]. (b. d.). *The Website for the International Society for Contemporary Legend Research*. <https://contemporarylegend.org/>
- Irmscher, H. D. (2021). Johann Gottfried von Herder. In *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Johann-Gottfried-von-Herder/First-years-at-Weimar>
- Janeček, P. (2006). *Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice*. Praha: Plot.
- Janeček, P. (2007). *Černá sanitka: Druhá žeň*. Praha: Plot.
- Janeček, P. (2008). *Černá sanitka: Třikrát a dost*. Praha: Plot.
- Janeček, P. (2009). *Černá sanitka: To nejlepši ze současných pověstí a fám*. Praha: Plot.
- Janeček, P. (2014). Bloody Mary or Krvavá Máří? Globalization and Czech childrens' folklore. *Slovenský národopis*, 62(2), 221-243.
- Janeček, P. (2017). *Mýtus o Pérákoví. Městská legenda mezi folklorem a populární kulturou*. Praha: Argo.
- Janeček, P. (2020). *Černá sanitka: Znovu v akci*. Praha: Plot.
- Janeček, P. (2022). *Spring Man. A Belief Legend between Folklore and Popular Culture*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books.
- Kapferer, J.-N. (1987). *Le plus vieux média du monde*. Paris: Seuil.
- Leach, M. (1949). Folklore. In M. Leach, J. Fried (Ed.), *Standard Dictionary Of Folklore Mythology And Legend Volume-1-A-1* (s. 398-403). New York: Funk and Wagnall's Company.
- Len tak mimochodom. (13. 11. 1943). *Gardista*, 4(266), 3. Získané 21. 2. 2025, z <http://digitalna.kniznica.info/zoom/42860/view>
- Ligeża, J. (1966). Głównie kierunki przemian opowieści ludowych. *Literatura Ludowa*, 10(4-6), 53-66.
- Mathiasová, G. (15. 10. 2015). *Město a univerzita k fámě o běžencích*. Bruntálský a krnovský deník. cz. Získané 21. 2. 2025, https://bruntalsky.denik.cz/zpravy_region/mesto-a-univerzita-k-fame-o-bezencich-20151015.html
- McKelvie, D. (1963). Aspects of Oral Tradition and Belief in an Industrial Region. *Folk Life*, 1, 77-94.

- Morin, E. (1982). *La Rumeur d'Orléans*. Paris: Éditions du Seuil. (pôvodná práca vydaná 1969).
- Panczová, Z. (2003). Súčasné povesti a fámy – možnosti výskumu v rámci internetovej komunikácie. *Etnologické rozpravy*, 10(2), 81-93.
- Panczová, Z. (2005). Súčasné povesti a fámy vo svetle folkloristických výskumov. In Z. Panczová, E. Krekovičová, T. Bužeková (Eds.), *Folklór a komunikácia v procesoch globalizácie* (s. 7-66). Bratislava: Slovak Academic Press.
- Panczová, Z. (2017). *Konšpiračné teórie: témy, historické kontexty a argumentačné stratégie*. Bratislava: Veda.
- Peck, A. (2015). Tall, Dark, and Loathsome: The Emergence of a Legend Cycle in the Digital Age. *Journal of American Folklore*, 128(509), 333-348.
- Peck, A. (2023). *Digital Legend and Belief: The Slender Man, Folklore, and the Media*. Madison, WI: University of Wisconsin Press. <https://doi.org/10.2307/jj.2354055>
- Peterson, W., Gist, N. (1951). Rumor and Public Opinion. *American Journal of Sociology*, 57, 159-167.
- Pulec, M. (1965). Podání o Pérákovi. *Český lid*, 52(3), 158-164.
- Rabatinová, K. (2012). Súčasné povesti a fámy v urbánnom prostredí Žiliny. *Etnologické rozpravy*, 19(1-2), 103-132.
- Rabatinová, K. (2015). Súčasné povesti a fámy s xenofóbnym podtextom. (Na príklade materiálu získaného v urbánnom prostredí Žiliny). *Slovenský národopis*, 63(3), 233-245.
- Schier-Oberdorfer, U. (1985). *Hex im Keller. Ein überleiftes Kinderspiel im deutschen und englischen Sprachbereich*. München: Münchener Vereinigung für Volkskunde.
- Simonides, D. (1969). *Współczesna śląska proza ludowa*. Opole: Powiatowy instytut śląski.
- Simonides, D. (1972). Współczesność a tradycja w nowszych opowiadaniach. In R. Górski, J. Krzyżanowski (Eds.), *Z zagadnień twórczości ludowej. Studia folklorystyczne* (s. 137-152). Wrocław: Instytut Badań Literackich (Polska Akademia Nauk).
- Simonides, D. (1989). *Folklor Górnego Śląska*. Katowice: Śląsk.
- Simonides, D. (1991). Contemporary Urban Legends in Poland. In L. Rohrich, S. Wienker-Piepho (Eds.), *Storytelling in Contemporary Societies* (s. 45-50). Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Snopes Media Group Inc. (1995-2025). *Snopes*. Získané 21. 2. 2025, z <https://www.snopes.com/>
- Šalanda, B. (1990). *Folklor, tradice, stereotypy*. Praha: Universita Karlova.
- Šnidl, V. (29. 11. 2017). Šíri sa hoax: Vrátil som moslimovi peňaženku, varoval ma, nech nechodím na trhy. DenníkN. Získané 21. 2. 2025, <https://dennikn.sk/956928/siri-sa-hoax-vratil-som-moslimovi-penazenku-varoval-ma-nech-nechodim-na-trhy/>
- Šrámková, M. (1988). Vyprávění ve velkoměstském prostředí. *Český lid*, 75(2), 85-90.
- Šrámková, M. (2002). Vyprávění ve městě jako specifický druh narace. *Národopisná revue*, 12(4), 195-202.
- Tacussel, P., Renard, J.-B. (2004). Imaginace a sociologie. *Sociologický časopis*, 40(1-2), 95-103.
- Vanovičová, Z. (2005). Fáma z hľadiska folkloristiky. In J. Pospíšilová, E. Krekovičová (Eds.), *Od pohádky k fáme* (s. 76-81). Brno: Etnologický ústav AV ČR, Ústav etnológie SAV.